

НЕКА ДЕЈСТВА СРПСКЕ И АУСТРОУГАРСКЕ РЕЧНЕ ФЛОТЕ У БОРБАМА ОКО БЕОГРАДА 1914—15 ГОДИНЕ

Бомбардовањем Београда са речних монитора у 23 часа 15 јула 1914 године, по старом календару, отпочео је рат између Србије и Аустроугарске.

Речне флотиле на Дунаву и Сави биле су специфично средство ратовања којим су на почетку Првог светског рата располагале у Европи само Аустроугарска и Румунија. Ниједна европска држава није имала нешто слично. Са аустроугарским мониторима могли су се упоредити само енглески речни монитори грађени и намењени за реке Еуфрат и Тигар, али су и ту постојале знатне разлике.¹

Аустроугарска је створила моћну речну флотилу која је одговарала њеним војно-политичким циљевима. Језгро и ударну снагу ове флотиле чинили су монитори — оклопљени и наоружани бродови — способни не само за борбу већ и да издрже ватру лаке противничке артилерије. На почетку рата Дунавска флотила располагала је са шест монитора и шест ведета, а пред крај рата са десет монитора и осам ведета, осим великог броја наоружаних помоћних бродова.²

Монитори — бојни бродови на рекама — били су дужине од 50—60 м, са оклопом од 20—70 мм, који је штитио најважније делове од зрна пољске артилерије. Зрна пољске артилерије могла су да оштете једино изложене делове надградње: димњак, ветроловке, јарбол, топовске штитове и про-

сторије изнад оклопљене палубе, но тиме убојна моћ монитора није могла бити осетно умањена. Пушчана и митраљеска зрна имала су, пак, врло слабо дејство. Наоружање монитора било је моћно. Монитори са две куле имали су једну до три хаубице 120 мм и два топа 120 мм, два до три противавионска топа 70 мм и два до седам митраљеза. Овако тешко наоружани и оклопљени монитори били су релативно спори. Брзина им је била петнаест до двадесет и пет километара на сат. Ведете су биле мање пловне јединице — брзи патролни чамци — наоружани лаком артилеријом и митраљезима.³

За одбрану од овако јаке аустроугарске флотиле српска војска, на почетку рата, била је потпуно неспремна и без одговарајућих средстава. Њена пољска артилерија није се могла са успехом супротставити мониторима, а брзометне артилерије већег калибра, великих почетних брзина и положених путања није било.

Током 1914 године монитори су без већих губитака и оштећења подржавали уздужном ватром операције аустроугарских снага, рушили места дуж обала и вршили успешне продоре из Дунава у Саву, дефилијући поред Одбране Београда. Тако је 19 септембра 1914 године монитор „Темеш I“ (Temes) са једном вдетом имао задатак да потпомаже акције трупа Сурчинског отсека. Од 23 часа 19 септембра до 6 часова 20 сеп-

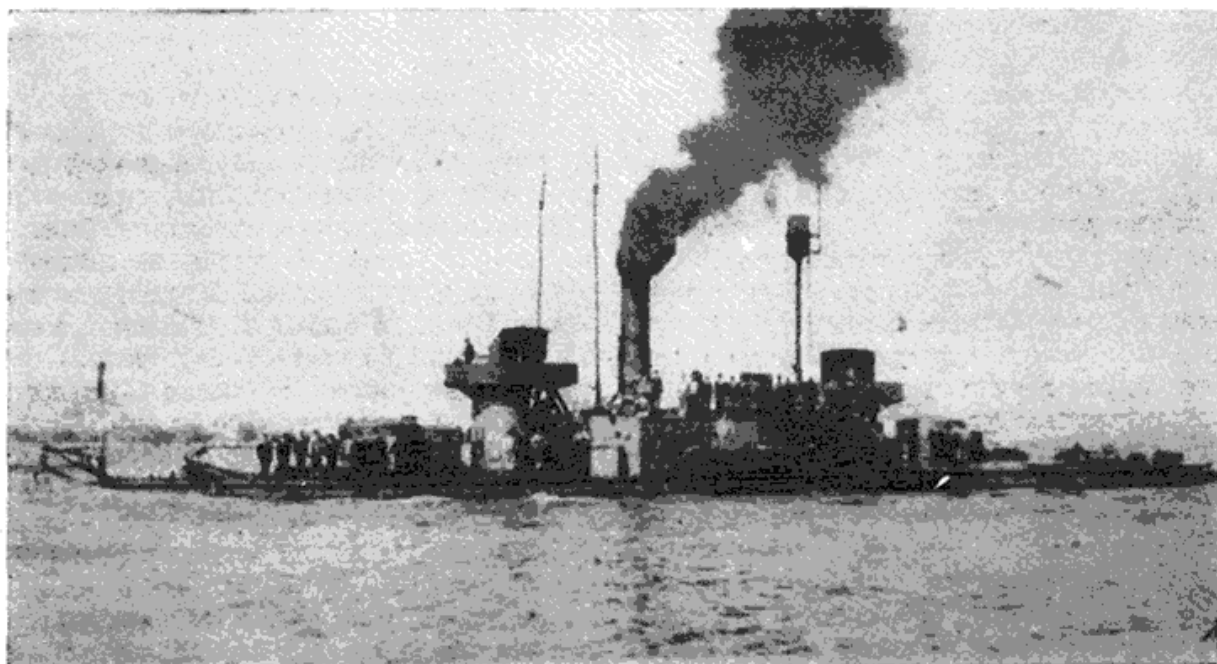
¹ Уп. А. Debevec, *Austrougarska Dunavska flotila u Prvom svetskom ratu*, *Mornarički Glasnik*, sveska 6, Zemun 1934, 610.

² Уп. *ibidem*, 611.

³ Уп. О. R. Wulff: а) *Österreichisch-ungarns Donauflotille in den Kriegsjahren 1914—17*, Wien 1918, 258—60 и б) *Die Österreichisch-ungarische Donauflotille im Weltkriege*, Wien — Leipzig 1934, 260.

тембра монитор и ведета дејствовали су на простору између Земуна и Аде Циганлије. За то време су гађани жестоком пушчаном и митраљеском ватром код Великог Ратног Острва, а код Аде Циганлије и артилериском ватром. Губици су били минимални. На монитору је погинуо један морнар, а двојица су била рањена, док ведета није имала губитака.

до 29 септембра у јутро. Ведета и драгер били су погођени многобројним пушчаним и митраљеским зрнима, а наводно и са неколико зрна 25 мм. Губици су били незнатни. Продор је успео и све су јединице упркос многобројних погодака остале способне за борбу. Овим продором монитори су, како је доцније утврђено, спречили прелаз српских

Сл. 1 — Аустроугарски монитор »Kögös«

Код Савског моста монитор је вештим кормиларењем успео да избегне постављене мине и тако се неоштећен врати у Земун.⁴

Крајем септембра 1914 године аустроугарска команда одлучује да пребаци део флотиле из Дунава у Саву где су вођене главне борбе, пошто део флотиле који је стационирао у Брчком није могао да ступи у дејство услед ниског водостаја. На дан 28 септембра у 18 и 30 часа монитори „Темеш I” и „Кереш” (Kögös), једна ведета и драгер „Андор” испловили су из сидришта код Земуна за Саву. Артилерија Одбране Београда тукла их је из непосредне близине, али успева да им онеспособи само антене, тако да је радио саобраћај био прекинут

трупа у Срем код Аде Циганлије и Остружнице. Прелаз је био почео 28 септембра у јутро, а у току ноћи 28/29 требало је пребацити нове јединице са артилеријом и коњицом. О овој акцији командант Одбране Београда поднео је следећи извештај:

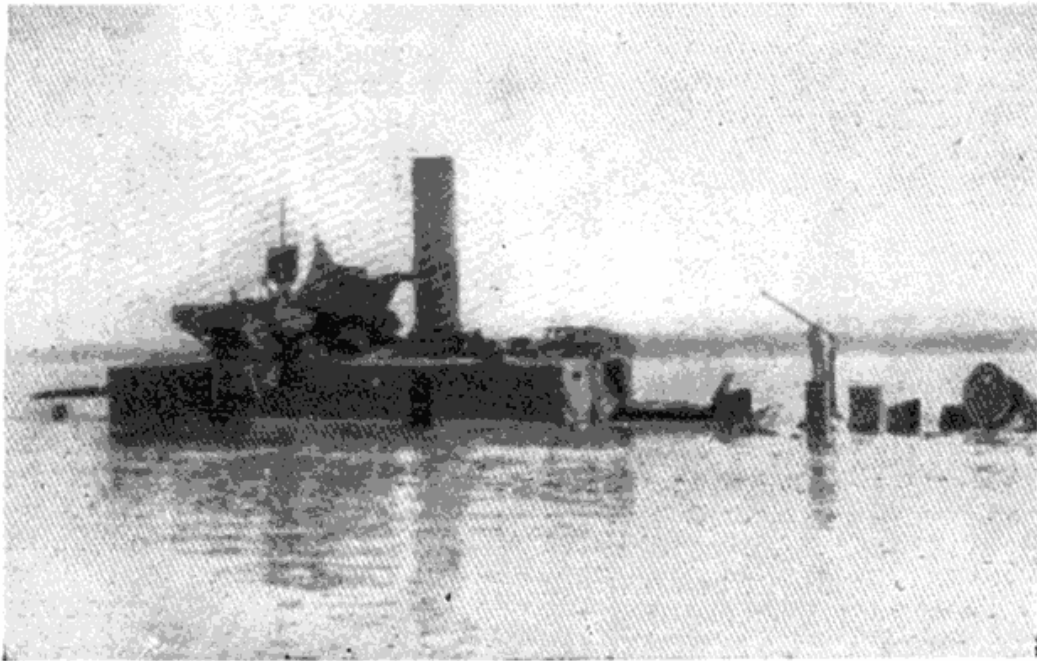
„Три монитора „Темеш”, „Кереш” и „Андор” ушли су у Саву гађајући жестоко на све стране. Целокупна наша артилерија гађала их је без успеха. Један је остао испод Савског моста, а два су ушла у рукав између Циганлије и непријатељске обале баш кад смо подизали мост. Пушчаном и митраљеском паљбом растерано је људство запослено око моста те уништено све што је било саграђено. Видећи да не могу упутити појачања, особито артилерију трупама пребаченим на леву обалу, и да је због

⁴ Уп. А. Дебевец, *нав. дело*, 612—13.

присуства монитора немогуће до зоре довршити мост, наредио сам, да избегнем катастрофу, повлачење трупа које су већ прешле". (Извештај КОБ бр. 252 од 29. IX. 1914 г.)⁵

Монитори су постигли велике успехе и после пораза аустроугарских офанзива садејством и потпомагањем прелаза непријатељских трупа које су се повла-

ралисања непријатељског саобраћаја и продора монитора. Први велики успех постигнут је потапањем монитора „Темеша I" на дан 23 октобра 1914 године који је наишао на мину код Грабовачке Аде, низводно од Шапца. Наше чамце који су постављали ове мине Аустријанци су приметили, али су сматрали да су то рибари са њихове обале.⁷

Сл. 2 — Аустроугарски монитор »Темеш I«, потопљен код Грабовачке Аде

чале, као код Винче, Вишњице, код понтонског моста код Београда и других места. Да није било монитора, гоњени непријатељ претрпео би и теже губитке.

Савезничка помоћ српској војсци за борбу против непријатељске речне флотиле огледала се у пошиљкама мина, артилерије, торпедних чамаца, торпедних батерија, рефлектора и авиона. Као прва помоћ стигле су мине, које су наши бродарци обичним чамцима на весла полагали на пловним путевима у циљу па-

Године 1914, 21 новембра француска морнаричка батерија, постављена на Врачару, извршила је препад на мониторе усидрене код Земуна. Иако увек спремни за вожњу, монитори су једва успели да исплове из сидришта и да се повуку узводно ван домета.⁸ У марту месецу 1915 године Аустроугарска је код села Винче, услед дејства српских мина, изгубила транспортни брод „Belgrad" са пуним товаром муниције намењене за турску војску на дарданелском фронту.⁹

⁵ Уп. А. Дебеvec, *нав. дело*, 613—15 и О. R. Wulff, *нав. дело* под 3 а, стр. 154—5. Монитор »Темеш I« је доцније, 23 октобра, наишао на мину код Грабовачке Аде (низводно од Шапца) и потонуо на дубини од 4 м. Услед експлозије муниције погинуло је 31, а рањено 10 морнара. Брод је 1916 године извађен и поправљен и поново ушао у састав флотиле.

⁶ Уп. А. Симиовић, Дунавске флотиле у Првом и Другом светском рату, *Војно Дело* бр. 5, Београд 1952, 77.

⁷ Уп. А. Симиовић, *Srpska rečna flotila u Prvom и Другом светском рату*, *Војно Дело* бр. 5, Split 1954, 543.

⁸ Уп. А. Дебеvec, *нав. дело*, 615.

⁹ Уп. А. Симиовић, *нав. дело* под 7, 544.

Организацији српске речне флотиле могло се приступити тек после потпуног пораза непријатељских офанзива на концу 1914 године, и то углавном за ограничене задатке и скоро искључиво за дејство на фронту око Београда. Флотила се стварала на Сави код Аде Циганлије, под заштитом минских препрека и савезничких торпедних и морнаричких далекометних батерија, од незнатних и скромних средстава која су се тамо за-текла, или су извађена из воде.¹⁰

Најинтензивније припреме вршене су уочи Макензенове офанзиве на Србију октобра 1915 године. У то време српска флотила је имала у свом саставу: оклопљени брод „Тимок“, оклопљени моторни чамац „Јадар“, брзи моторни чамац „Слобода“ са руском посадом, моторне чамце „Победа“ и „Св. Ђорђе, више шлепова и сплавова и око 100 чамаца на весла, претежно рибарских. Бродови флотиле били су наоружани митраљезима, неки и малим топовима, а сем тога били су оспособљени и за минирање реке. База је била на Сави код Чукарице са радионицом за оправку и опрему пловних објеката. Посаду су сачињавали бродарци и то већином странци ван војне обавезе и омладинци-добровољци као посада код митраљеза и топова. На Чукарици су се довршавале и две најјаче јединице српске речне флотиле — оклопни моторни чамци „Далмација“ и „Босна“ са топовима и митраљезима у куполама.¹¹

Српској флотили био је придат и један енглески торпедни чамац, типа каквим су снабдевени дредноти, наоружан са два торпеда и једним брзометним топом, са енглеском посадом и под енглеском командом. Овај је чамац извршио два торпедна напада на непријатељске бродове код Земуна. Торпедо је дотада био непознато оружје на рекама и прва његова употреба била је у нашим во-

дама. Оба ова напада нису била успешна. Први напад изведен је у току ноћи 22/23 априла 1915 године, али је торпедни чамац палбом монитора на претстражи био натеран да прерано лансира и да окрене, па је торпедо промашио усидрене бродове и експлодирао на обали. Други напад уследио је око месец дана доцније, 17 маја, на ведете у војњи, али су и овог пута оба торпеда промашила и експлодирала на обали.¹²

Најважније операције, како аустроугарске, тако и српске флотиле одиграле су се на фронту око Београда за време Макензенове офанзиве.

Главна зона дејства српске речне флотиле била је на Сави код Београда. Флотила је имала задатак да одржава везу између десне обале Саве и мостобрана на Великој и Малој Ади Циганлији, који су били поседнути српским трупама, затим да штити комуникацију Београд—Обреновац, да потпомаже прелаз српских трупа у Срем, да врши минирање пловних путева и извиђачку службу на осталим секторима Одбране Београда. Флотила је садејствовала са Одбраном Београда у ком циљу је била потчињена команди острва Велике и Мале Аде Циганлије.¹³

За време прелаза снага фелдмаршала Макензена у току ноћи 6/7 октобра 1915 године, јединице српске речне флотиле учествовале су у борбама на простору од Чукарице до порушеног Савског моста. Бродови флотиле пружали су жесток отпор непријатељу нападајући са успехом његова пловна средства за прелаз. Смелим препадима наши чамци су често продирали и у непријатељску позадину и спречавали довожење појачања непријатељским јединицама које су успеле да пређу на Велику Аду Циганлију. За време тешких и крвавих борби јединице флотиле одржавале су и поново успостављале прекинуте телефон-

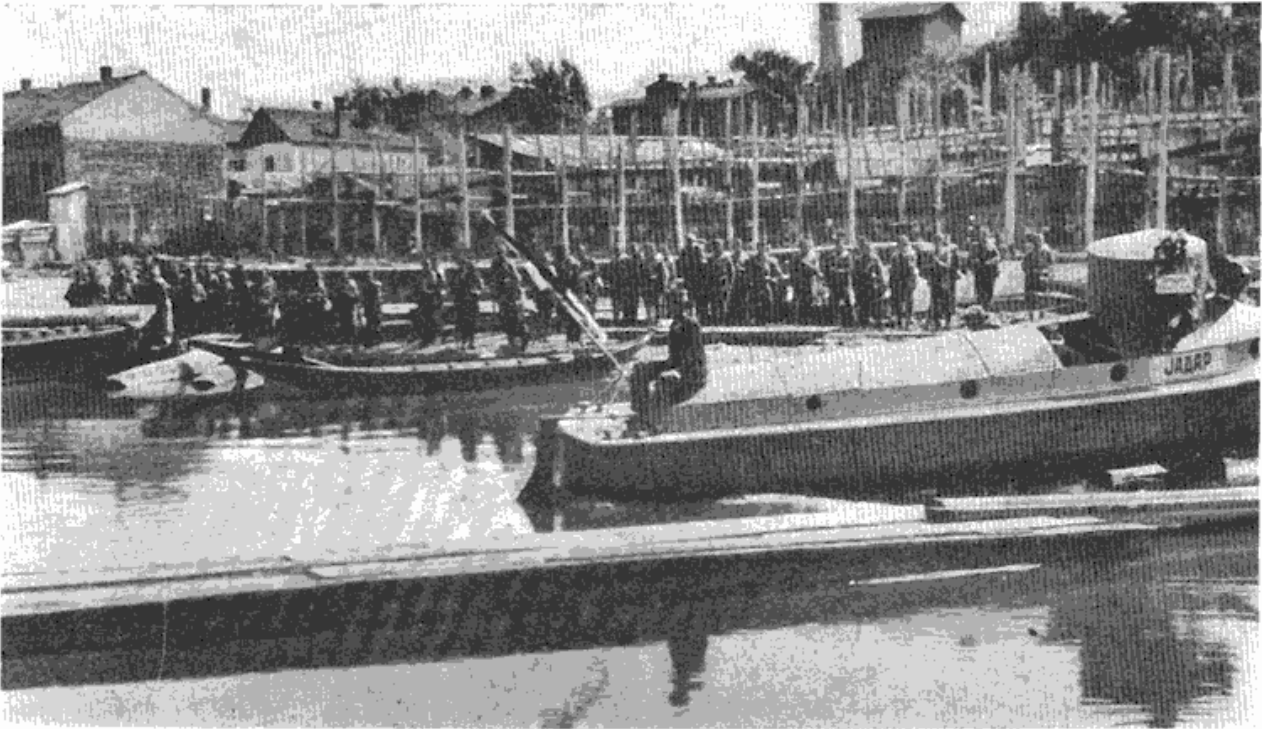
¹⁰ У савезничкој мисији у Београду био је британски адмирал Трубриц са по једним одељењем британске, француске и руске морнарице. Одбрана Београда располагала је тада са 8 енглеских бродских топова 120 мм, 3 француска обалска топа 140 мм, 2 руска бродска топа 150 мм, три торпедне батерије и неколико

минских препрека на Сави и Дунаву. Уп. А. Симић, *нав. дело* под 7, 544.

¹¹ Уп. *ibidem*, 544.

¹² Суд у Лондону досудио је 1917 године посади овог чамца 514 фунти као награду за »потопљени« монитор »Кереш« у првој акцији. Уп. А. Дебеvec, *нав. дело*, 615—16.

¹³ Уп. А. Симић, *нав. дело* под 7, 545—6.

Сл. 3 — Оклопљени моторни чамац Српске речне флотиле »Јадар«

ске везе са десном обалом Саве, превозиле одбрани острва појачања у људству, материјалу и муницији, пребацивале непријатељске заробљенике на десну обалу Саве, а приликом повлачења српских сувоземних снага учествовале су у евакуацији острва. Позади Велике Аде били су постављени шлепови флотиле испуњени са унутрашње стране песком и земљом. Из њих су борци Одбране Београда давали снажан отпор непријатељу и наносили му тешке губитке. У овим борбама готово сви бродови претрпели су тешка оштећења. После часно извршеног задатка и по завршеном повлачењу сувоземних снага са савске обале, сва су оруђа скинута са пловних објеката и у току ноћи 8 октобра флотила је била потпуно уништена од стране посаде.¹⁴

Дунавска група аустроугарске флотиле од осам монитора и све ведете имала је задатак да потпомаже прелазе Треће непријатељске армије код Београда и

то на Сави код Аде Циганлије и на Дунаву код Калемегдана и низводно.¹⁵

Непријатељска офанзива отпочела је у току ноћи 6/7 октобра 1915 године уз претходну снажну артилериску припрему и подршку јединица флотиле. Још у току 5/6 октобра извршено је делимично разминирање Дунава, а за време артилериске припреме довучен је и усидрен на Дунаву код Београда један лажни монитор, који је у моменту прелаза првих делова привукао ватру српске артилерије. Маневар и прва дејства монитора била су тиме олакшана.¹⁶

7 Октобра у 4 часа пребачени су први ешалони непријатељске пешадије у јачини од четири батаљона. Ови непријатељски делови уз велике губитке искрцали су се и укопали код железничког насипа испод Калемегдана. Снажан противнапад и ватра српских трупа са зидина Калемегдана довели су непријатеља у врло тешку ситуацију. Прикован уз саму обалу реке која је надлазила, без везе са позадином и са половином уништених понтона, непријатељ је био осуђен на уништење. У овако критичном моменту монитори су

¹⁴ Уп. *ibidem*, 546.

¹⁵ Уп. А. Дебеvec, *нав. дело*, 616.

¹⁶ Уп. А. Симовић, *нав. дело* под б, 78.

одиграли одлучујућу улогу. Непријатељска команда упутила је у помоћ својим искрцаним јединицама мониторе „Бодрог“ и „Марош“ (Maros), али су они упали у јаку артилериску ватру са Врачара. За подршку „Бодрогу“ и „Марошу“ непријатељ је упутио још три монитора: „Сава“, „Кереш“ и „Лајта“ (Leitha), а тешка артилерија напала је српску артилерију. Успешно дејство непријатељске тешке артилерије омогућило је мониторима „Лајти“ и „Керешу“ да се дунавским рукавцем привуку до погодних места испод самог Калемегдана и да, заклоњени од дејства српске артилерије, отворе бочну ватру из непосредне близине на српске положаје, које су им искрцане трупе и гласом и сигнаlima показивале. Благодарни материјалној и још више моралној подршци монитора искрцани непријатељски делови одржали су се до ноћи 7/8 октобра, када су им пристигла нова појачања. За то време монитори „Бодрог“, „Марош“ и „Сава“ у смени са „Темешом“¹⁷, „Ином“ (Inn) и „Енсом“ (Enns) са простора око горњег рта Великог Ратног Острва гађали су српску артилерију на Врачару и Калемегдану.¹⁸

Очевидац и учесник у овим борбама са мониторима капетан-инвалид Ж. Ј. овако описује овај догађај:

«24. септ. (по старом календару, прим. СР) у 11 ч. пре подне 4 непр. монитора, пуцајући, с највећом брзином приђоше обали Дунава, уз камару истовареног угља везаше их; уз сваки монитор био је прикачен по један шлеп пун војника и убојних потреба. Од стубова дима и пламена од запаљених кућа и прашине од рушевина, наша артилерија услед густе магле, од дима и прашине, није могла ни приметити ово пристајање бојних бродова са људством натовареним на шлеповима.

¹⁷ Овај монитор «Темеш» као ново израђени ушао је у састав аустроугарске Дунавске флотиле почетком октобра 1915 године. Уп. О. Р. Wulff, нав. дело под 3 а, 100.

¹⁸ Уп. А. Дебеvec, нав. дело, 616—17 и А. Симиовић, нав. дело под 6, 78—9.

¹⁹ Уп. Ж. Ј. Кезић, Пад Београда, Војни Весник бр. 23, издање Мин. Вој. и Мор., Београд 1929, 349—50. Број монитора (четири) који

Ова четири монитора и остала артилерија оборише на нас страховиту артилериску и митраљеску ватру, на Јалију и Јеврејску малу. Меци су рушили све. Наши слаби ровови расуше се. Лете по ваздуху жељезничке шине и шлиперии као сламке трошне и мале јеврејске кућице, прскају и растурају се као да су од стакла. Пакао и ужас.

Видевши, да ће непријатељ и поред наше упорности успети да искрца четири шлепа пешадије, једна чета Сремског Добровољачког одреда, кроз кишу куршума оставља своје опкопе и у трку успева да се дочепа огромне камаре угља, поред саме обале, где су се монитори усидрили. И одмах отпоче страшна борба на живот и смрт. Посада приметивши ову дрску чету алармира непријатељску артилерију, а и сами окрену сва оруђа на ову камару угља. Поред свег упињања нису успели да отерају ову чету. Помоћу кајиша добровољци почеше бацати своје бомбе и на саме убојне бродове. Настаде застој у непријатељској артилериској ватри. Брза пушчана паљба и кроз пола сата непријатељски монитори одмакоше се од обале и највећом брзином упутише се низ Дунав.¹⁹

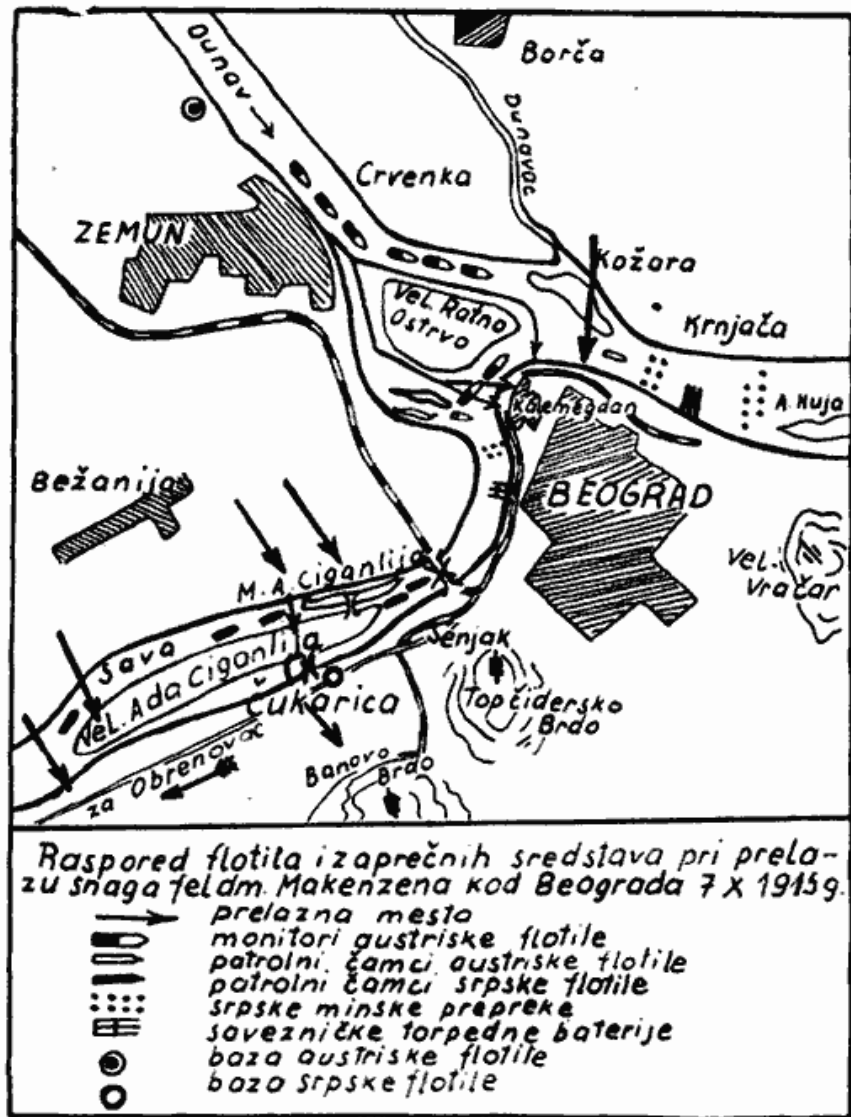
Монитори „Кереш“ и „Лајта“ успели су да у току ноћи 7/8 октобра успоставе радио-везу и да организују садејство артилерије и искрцаних непријатељских снага. Командант ове групе монитора поручник бојног брода Родинис затражио је путем радија одобрење да остане и даље на погодном месту испод Калемегдана, одакле је могао најбоље да дејствује, а да не буде тучен. Ово одобрење је и добио.²⁰

На дан 7 октобра монитори су постигли значајне успехе и завршили га без губитака. Међутим следећег дана доживели су тешке недаће. Одмах у

наводи Ж. Ј. Кезић не одговара стварности, пошто су само два монитора «Кереш» и «Лајта» успели да се привуку до испод Калемегдана. Неслагање ових података потиче највероватније због тога што је чланак Ж. Ј. Кезића писан по сећању читавих 14 година доцније (прим. СР).

²⁰ Уп. О. Р. Wulff, нав. дело под 3 б, 67, напомена 26.

јутро 8 октобра монитор „Марош“ бива обасут ватром тешке батерије са Врачара и добива погодак у надградњу. Посада је делом побијена, а делом тешко рањена. Запаљује се и складиште бензина и монитор је принуђен да се повуче из борбе.²¹ У подне монитор „Енс“ упада изненада у ватру батерије 140 мм са Топчидерског брда, која дотада није гађала, и непријатељ за њу није ни знао. Четврто зрно погађа прамац брода испод водене линије. Зрно није експлодирало, али настаје јак продор воде у прамчани простор и официрско одељење. У тешкој ситуацији монитору прилазе у помоћ „Кереш“ и „Лајта“ и командант успева да брод извуче из борбе, али је морао да га насуче на обалу.²² Монитор „Темеш“ који је возио иза „Енса“ прихвата борбу са овом батеријом, али она одлично ради и одмах успева да оствари погодак у крму брода. Парчад експлодираних граната пробијају кормиларску трансмисију, парни вод, дно брода и преграде мунициске коморе, уништавају радио-станицу, а уједно избија и пожар. Командант непријатељске флотиле упућује у помоћ нове јединице — мониторе „Сава“ и „Ин“ и тражи интервенцију тешке артиљерије. Погоцима мерзера 305 мм батерија 140 мм на Топчидерском брду бива ућуткана, а реморкери успевају да одвуку оштећене мониторе.²³

Сл. 4 — Скица распореда флотила и запрежних средстава при прелазу снага фелдмаршала Макензена код Београда 7 октобра 1915 године

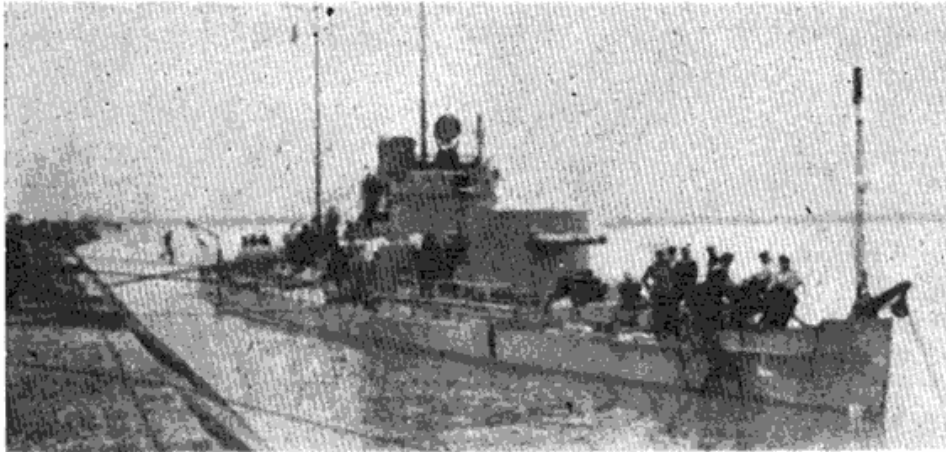
Трупе маршала Макензена успеле су да пређу Саву и Дунав и да на дан 9 октобра 1915 године заузму Београд. Од овог момента ратне операције су за речну флотилу на овом сектору биле завршене, а остао јој је само посао око разминирања наших река, да после буде упућена на друга ратна попришта.

²¹ Уп. А. Дебевец, *нав. дело*, 617.

²² Уп. *ibidem*, 617 и О. R. Wulff, *нав. дело* 3 а, 106—7.

²³ Уп. О. R. Wulff, *нав. дело* под 3 а, 107—12.

Оштећени монитор „Темеш“ преправљен је и реновиран и 1917 године ушао поново у састав аустроугарске Дунавске флотиле под именом „Босна“.

Сл. 5 — Аустроугарски монитор »Темеш« од 1917 године плови под именом »Босна«

LES OPÉRATIONS DES FLOTTILLES FLUVIALES SERBE ET AUSTRO-HONGROISE PRÈS DE BELGRADE EN 1914—1915

S. RADISAVLJEVIĆ

L'Autriche-Hongrie était la seule puissance en Europe à part la Roumanie, qui possédait une flottille fluviale. Au début de la guerre elle avait 6 moniteurs et 6 vedettes dont le chiffre monta, au cours de la guerre, à 10 moniteurs et 8 vedettes. Les moniteurs étaient blindés et bien armés.

Au début de la guerre les moniteurs purent attaquer sans encombre, car la défense serbe n'était point encore prête. La Serbie reçut assez vite de l'aide des alliés, en mines, artillerie, torpilleurs, batteries flottantes, réflecteurs et avions. Les premiers succès furent remportés grâce aux mines. Le moniteur »Temes I« fut coulé ainsi que le navire transporteur »Belgrade«, tandis que les batteries lourdes alliés commencèrent la lutte contre les moniteurs.

Après les échecs des offensives austro-hongroises, on commença à former intensivement la flottille fluviale serbe.

Juste avant l'offensive de Mackensen, la flottille serbe possédait 1 bateau cuirassé, 4 canots à moteurs, plusieurs remorqueurs et radeaux ainsi que des bateaux à rames. Deux canots-cuirassés avec des mitrailleuses et des canons dans ses coupes, étaient en construction. Un canot torpilleur anglais prit part aussi à la bataille avec les bateaux serbes.

Les opérations les plus importantes des deux flottilles eurent lieu au cours du passage des troupes du feld-maréchal von Ma-

ckensen en octobre 1915. La flottille serbe prit part avec la Défense de Belgrade à la bataille et opéra avec succès près de Ada Ciganlija. Puis, elle fut anéantie dans la nuit du 8 octobre, après le passage des troupes ennemies et le repliement des forces serbes.

Le groupe austro-hongrois danubien de 8 moniteurs avec les vedettes aida le passage de la IIIe armée sur Belgrade. Le 7 octobre les moniteurs défendirent avec succès les premiers échelons de l'infanterie ennemie et contribuèrent ainsi à la victoire de l'ennemi. Au cours des batailles du 8 octobre trois moniteurs, »Maross«, »Enns« et »Temes« souffrirent de grands dégâts et eurent de grandes pertes qui furent portées par les batteries lourdes des alliés, venant de la colline de Topčider et de Vračar.

Le 9 octobre l'ennemi occupa Belgrade et ainsi pour la flottille, la guerre fut terminée, dans ce secteur.

Illustrations dans le texte:

- Fig. 1 — Le moniteur austro-hongrois »Körös«
 Fig. 2 — Le moniteur austro-hongrois »Temes I«, coulé près de Grabovačka Ada
 Fig. 3 — Canot à moteur blindé »Jadar« de la flotte fluviale serbe
 Fig. 4 — Croquis indiquant les positions de la flottille et des voitures à l'occasion du passage des troupes du Feldmaréchal von Mackensen près de Belgrade le 7 octobre 1915
 Fig. 5 — Le moniteur austro-hongrois »Temes«, à partir de 1917 »Bosna«